

אכילה לחולה ביום הכיפורים

שאל דוד בוצ'קו¹

חובת הצום ביום הכיפורים היא חמורה: יש בכך גם עשה מן התורה ובנוסף גם לא תעשה: "אֲךָ בְּעִשׂוֹר לְחַדֵּשׁ הַשְּׂבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפּוּרִים הוּא מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהוָה לָכֶם וְעִנִיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם... כִּי כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תִעָנֶה בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה וְנִכְרְתָה מֵעַמִּיהָ" (ויקרא כג, כז-כט). גם העונש על האכילה ביום כיפור חמור מאוד: "וְנִכְרְתָה מֵעַמִּיהָ".

טעם חומרה גדולה זאת מובן לכשנתבונן בעניינו של יום כיפור: בכל השנה איננו יכולים לחיות כמלאכים, איננו מושלמים, 'כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' (קהלת ז, כ). אולם יום אחד בשנה נתן לנו השם יתברך בו אנו מצווים להיות כמלאכים. ביום הקדוש והנורא אנו עומדים לבושי לבן כמלאכים, מהללים את ה' בלי לתת כל תשומת לב לעצמינו. אנו נמנעים מאכילה ומשתיה ומצרכים גשמיים אחרים, ועסוקים אך ורק בה'.

יום הכיפורים מבטא את רצוננו הפנימי והעמוק להיות קשורים לה' ללא שיור וסייג. כאשר מתגלה אמת פנימית זו אזי מובן כי כל חטאינו במשך השנה לא נבעו ח"ו מתוך מרד בה' אלא הם נגרמו מחולשותינו כבני אנוש. ביום קדוש זה מתברר כי החטא הוא עבורנו חיצוני ומקרי, ומשום כך מתכפרים עוונותינו.

ישנה חומרא גדולה באיסור האכילה והשתיה ביום הכיפורים משום שהתענית מבטאת את רצוננו בכל השנה כולה להתקרב לה'. האוכל ביום כיפור מראה שאינו רוצה לעשות את רצון קונו, ומתוך כך הוא גם גורם לעוונותיו כולם להתעורר. משום כך חל עליו עונש חמור ביותר.

ישראל קדושים מקפידים על איסור זה. גם אלו שלא זכו עדיין לשמור על כל פרטי המצוות צמים רובם ככולם ביום קדוש זה, למרות הקושי שיש בדבר. בכך מתגלה כי בתוך תוכם בוערת אש האהבה לה', וכל חטאיהם נובעים אך ורק מהיגררות אחר רוח שטות, אחר היצר הרע והתאוות החולפות.

למרות החומרא הגדולה בדין זה, הרי שיש אנשים להם מותר לאכול ביום הכיפורים. בשיעור זה נדון בדיני החולה, ובאופנים בהם יהיה מותר לו לאכול ולשתות.

היחס לדין חולה ביום הכיפורים

לפני יום הכיפורים פירסם מכון תורני מסויים הוראות הלכתיות לחולים, והוראות דומות פורסמו על ידי רבני בתי חולים מסויימים. אתייחס כאן לדין 'שתיה לשיעורין' בו אני סבור אחרת מההלכות שהובאו בפרסומים אלו, אך לפני כן אקדים ואגע בנקודה כללית:

ההיתרים בדפים שפורסמו הוגבלו מאוד, וגם חולה שנצטווה על ידי רופאו הנאמן לאכול ביום הכיפורים משום פיקוח נפש מצווה בדפים אלו לפנות אל מורה-הוראה שיתיר לו לאכול. אוירה שכזאת עלולה להביא לידי מצב בו חולים יחששו מלאכול וייכנסו למצבים של ספק פיקוח נפש. עלינו לפרסם הוראות בניסוח ממנו יהיה ברור שכאשר יש חשש פיקוח נפש אזי ההיתר לאכול ולשתות הוא החלטי ופשוט:

¹ המאמר בעריכת הרב שמואל ישמח וכן ההערות החשובות

כל חולי שהרופאים אומרים שהוא סכנה... - מחללין עליה את השבת על פיהם, וכן אם רופא אחד אומר צריך ואחד אומר אינו צריך – מחללין, וכתב ר"י שאין צריך מומחה, דכל בני אדם חשובין מומחין קצת, וספק נפשות להקל.

ואסור לאחר הדבר כדי לשאול אם הוא מותר, דגרסינן בירושלמי 'הנשאל הרי זה מגונה והשואל הרי זה שופך דמים' והרי הכתוב אומר 'וחי בהם' - ולא שימות בהם (טור או"ח סי' שכח)

הנשאל הרי זה מגונה - פירש הרב רבי ישראל בכתביו שהטעם מפני שהיה לו להודיע דין זה לבני עירו קודם שיצטרכו לו (בית יוסף שם)

עלינו ליצור איררה ברורה לפיה כאשר ישנה סכנה אזי לפי ההלכה יש להציל את החולה בלי ספיקות. כחלק מאיררה זאת עלינו להסביר כי אדם שרופא נאמן הורה לו שהצום עלול לסכנו חייב לאכול ללא חשש, ואינו צריך לקבל אישור לכך מרב. כמובן שצריך לפנות לרופא נאמן שמכבד את רצון החולה לצום כאשר הדבר מתאפשר. חולה שמרגיש בעצמו שהצום לא יסכן אותו, ושחושש שמא חוות הדעת הרפואית נובעת מכך שהרופא מזלזל בצום יום הכיפורים - יפנה אל הרב, והרב יוכל לייעץ לו לפנות אל רופא נוסף. אולם באופן עקרוני חשוב להסביר כי במקרה בו מבחינה מציאותית יש לפי הרפואה חשש של פיקוח נפש אזי צריך החולה לאכול בלי ספיקות. הרב נצרך כדי ללמד את דיני 'אכילה בשיעורים', וכן כדי לחזק את החולה ולמנוע ממנו רגשי אשמה [שגם הם יכולים להזיק לבריאותו], אולם הוא איננו נצרך כדי לאשר את חוות הדעת של רופא נאמן.

נעבור עתה ונדון בדין 'שתיה לשיעורים', ומתוך העיון נראה כי אל לו לחולה לחשוש שמא הוא עלול להגיע לידי איסור 'כרת', חשש שיוצר איררה מתוחה שעלולה להביא חולים לידי הימנעות מאכילה גם כשהדבר מותר ונצרך.

החובה לאכול לשיעורים:

דין 'אכילה לשיעורים' ידוע ומפורסם, והוא נפסק בשולחן ערוך (או"ח, סי' תריח, ז-ח):

כשמאכילין את העוברות או את החולה, מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור, הלכך מאכילין אותו כ-2/3 ביצה בינונית, וישהו כדי אכילת ארבעה ביצים...
ואם אמדוהו שאין השיעורים הללו מספיקים לו, או שהחולה אומר כן, או שנסתפקו בדבר - מאכילים ומשקים אותו כל צרכו

כאשר הדבר ניתן אזי על החולה לאכול רק כ-2/3 ביצה בינונית או פחות מכך בכל פעם, ולהמתין עד לאכילתו הבאה פרק זמן בו יכול לאכול 4 ביצים. זאת משום שרק באכילת 'ככותבת הגסה' בזמן של 'כדי אכילת פרס' ישנו עונש של 'כרת', שכן אכילה כזאת מרגיעה את האדם (יומא פ, ע"ב) ומבטלת את ה'עינוי' של יום כיפור:

האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה - חייב, והוא פחות מכביצה מעט... אכל וחזר ואכל: אם יש מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס - מצטרפין, ואם לאו - אין מצטרפין. שיעור אכילת פרס: יש אומרים ד' ביצים, ויש אומרים ג' ביצים. הא דבעינן שיעור היינו לחיוב כרת או חטאת, אבל איסורא איכא בכל שהוא (שו"ע או"ח תריב, א-ה)

אמנם מעיון בסוגיות התלמוד אנו מוצאים כי דין זה כלל אינו פשוט: הגמרא במסכת יומא עוסקת בדיני חולה שנאלץ לאכול ביום הכיפורים, והיא מאריכה לבאר מה הדין בכל מיני מצבים. למרות זאת לא נזכר במסכת יומא כולה דין זה של אכילה לשיעורים. מהו אם כן המקור לדין זה?

הרא"ש (יומא, פרק ה, יג) מביא מקור לכך ממסכת כריתות, שם מובא כי אישה מעוברת מותרת לאכול רק 'לשיעורין' כאשר אין בכך סכנה:

וכתב הרמב"ן: "...וגרסינן בכריתות (בפרק אמרו לו, דף יג א): 'התירו לה לעוברת לאכול פחות (פחות) מכשיעור מפני הסכנה. ופריך 'מפני הסכנה? ואפילו טובא נמי תיכול! אמר רב פפי הכי קאמר: התירו לה לעוברת לאכול פחות פחות מכשיעור כדי שלא יצטרף לכזית בכדי אכילת פרס'. וכן כתב בעל הלכות. ונראה שאף בחולה עושין כך כדי להקל מעליו מאיסור כרת ומלקות לאיסור בלבד, עד כאן (דברי הרמב"ן). ונראה לי דבחולה אין עושין כן אלא על פי רופא אם אומר שיספיק לו להאכילו ממנו מעט מעט, וכן בעוברת נמי אם אין דעתה מיושבת בכך צריך להאכילה כשיעור.

אמנם לכשנעיין בסוגיא בכריתות נראה כי הדברים אינם פשוטים כלל. בברייתא המובאת בגמרא כריתות נאמר כך:

כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגוייה בכחצי פרס בכדי אכילת פרס, כיצד? אכל וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה ראשונה ועד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס - מצטרפין, יותר מכאן - אין מצטרפין... התירו לה לעוברת לאכול פחות מכשיעור, מפני הסכנה. כל המשקין מצטרפין לפסול את הגוייה ברביעית בכדי אכילת פרס...

הדין הראשון בברייתא עוסק בדיני טומאה וטהרה: אדם שאכל מאכלים טמאים בכמות שמטמאת אותו, ובשיעור זמן של 'כדי אכילת פרס' – הרי הוא פסול מאכילת תרומה, שהרי הוא טמא. גם הדין השלישי בברייתא עוסק במשקים טמאים שמטמאים את האדם מאכילת תרומה אם שתה מהם שיעור בכדי אכילת פרס. לפי זה מסתבר שגם הדין שביניהם העוסק באישה מעוברת מתייחס לדיני טומאה וטהרה. כוונת הדין היא שלאישה מעוברת התירו לאכול מאכלים טמאים בפחות מהשיעור המטמא אותה ולאחר מכן תוכל האשה לאכול תרומה בלי לטבול, וכל זה כדי שלא תסתכן. כך אכן פירש הרמב"ם (אבות הטומאות ה, יג), וכן משמע בתוספות (ד"ה 'התירו'). האם יש ללמוד מכאן לגבי דינו של חולה ביום הכפורים? כלל לא ברור שמוכרח לדמות בין המקרים². הרמב"ם לא הביא כלל בהלכותיו את האפשרות של 'אכילה בשיעורים', ומכך נראה שהבין כדבר פשוט שאין לדמות דיני טומאה לדיני חולה. כפי שראינו דעת הרא"ש שונה: לדעתו יש להשליך את הדין בברייתא על דיני צום יום כיפורים, והוא מסתמך על הרמב"ן (תורת האדם ענין הסכנה אות ד') שסבר שהסוגיא אמנם עוסקת בדיני טומאה אך לדעתו יש ללמוד ממנה לגבי דיני יוה"כ³, וכך גם דעת רבנו גרשום שפירש כי הברייתא עוסקת בעוברת הצריכה לאכול ביום הכיפורים.

לדעתי מסתבר שהבית יוסף ידע ששיטת הרא"ש איננה מוסכמת בראשונים, אולם הוא הביא אותה להלכה בגלל צדקותם של עם ישראל: אילו השולחן ערוך לא היה מביא את שיטת הרא"ש היו בכל שנה חולים מסוכנים שלא היו מרשים לעצמם לאכול ביום הכיפורים. למרות הסכנה הם היו צמים, מתוך תחושה פנימית שאין הם מסוגלים לאכול ביום הקדוש והנורא. בכך הם היו מסכנים את עצמם. דברי הרא"ש שהובאו בשולחן ערוך מצילים את החולים הללו: יש להם פתח להימנע מסכנה בלי לבטל את הצום. הם אוכלים לשיעורין ומוציאים את עצמם מדי סכנה, אך מכיון שאכילתם היא לשיעורים הרי שהם קיימו לפי יכולתם את הציווי "ועיניתם את נפשותיכם".

² באור שמח (מאכ"א יד, יד) ציין שיש לחלק בין הסוגיא בכריתות לדיני יום כיפור. ובהעמק שאלה לנצי"ב (סי' קסז ס"ק יז) כתב שהרי"ף והרמב"ם לא סברו דין זה ולדעתם יש לחלק בין יולדת ובין חולה. וכן היה נוהג למעשה ר' חיים מבריסק ומורה היה לחולים לאכול בלא 'שיעורים' (שו"ת חשב האפוד סי' עא; חידושי הגרי"ז שביית עשור ב, ח).

³ הרא"ש ציין לדברי בה"ג שהביא בתוך הל' יוה"כ (סי' יג בסופו) את הסוגיא ממסכת כריתות, ומוכח שסבר שדין זה שייך ליו"כ.

עלינו להבין את שיטת הרא"ש והשו"ע: במה מועילה 'אכילה לשיעורים'? הרי גם היא אסורה מן התורה, שהרי כלל נקוט בידינו 'חצי שיעור אסור מן התורה' (יומא עג, ע"ב; רמב"ם שבת העשור ב, ג)?

התשובה לכך טמונה בדרגות השונות שיש במצוות התורה: חומרתו של איסור 'לא תעשה' שבתורה גדולה מחומרת מצוות 'עשה', וגם בתוך האיסורים ישנם איסורים חמורים יותר עליהם יש עונש 'כרת'. אדם שאוכל ביום הכיפורים חייב כרת, אולם אדם שאכל לשיעורים אמנם עבר על איסור תורה, אולם איסור זה קל, ⁴ ורבותינו בעלי התוספות כתבו שהאוכל 'חצי שיעור' הוא 'איסור בעלמא' ודינו קל אף יותר ממצוות 'עשה' (תוספות שבועות כג, ע"ב, ד"ה 'דמוקי', ועוד).

ייתכן שלפי זה ניתן להסביר דין תמוה הנזכר בספר 'ה'חינוך' (סימן שיג) ולפיו כל חולה יכול לאכול ביום הכיפורים פחות מכשיעור, ואפילו חולה שאין בו סכנה. הדברים תמוהים לכאורה: כיצד יידחה איסור תורה מפני מחלה שאין בה פיקוח נפש?! אמנם לפי דברי התוספות הדבר מובן: כדי להימנע מאיסור 'לא תעשה' אדם מחוייב להוציא את כל ממונו, אך כדי לקיים מצות עשה אין צורך להוציא יותר מחמישית מממונו (רמ"א, או"ח, סי' תרנו). מכיון ש'חצי שיעור' קל יותר מדין 'עשה' הרי שאין צורך להוציא יותר מחמישית מממונו כדי להימנע מאכילה לשיעורים ביום כיפור. פגיעה בבריאותו של אדם חמורה יותר מהוצאת חמישית מממונו, ולכן ברור שאין לפגוע בבריאות החולה כדי להימנע מאכילה לשיעורים. מכאן עולה שכדי להתיר לחולה לאכול לשיעורים איננו צריכים שיהיה כאן סכנת חיים ממש אלא די בכך שיש כאן פגיעה בבריאות החולה.⁵

שיעורי האכילה לשיעורים?

כדי שאדם לא יתחייב 'כרת' עליו לאכול 'פחות מכשיעור'. שיעור האכילה המיישבת את לבו של האדם הוא 'ככותבת הגסה' (תמר גדול), והשתיה המיישבת את לב האדם היא 'מלא לוגמיו'. ככותבת הגסה במושגי זמננו היא כ-30-25 גרם לחם.⁶ 'מלא לוגמיו' הוא מושג המשתנה מאדם לאדם לפי גודל פיו: על האדם למלא את פיו מים ולסלקו לצד אחד, וזה היא 'מלא לוגמיו' (שו"ע רעא, יג; שו"ע תריב, ט). ה'משנה ברורה' (תריב, כו) כתב שזה בערך רוב רביעית, כלומר 40-45 סמ"ק מים (כ-40-45 גרם מים), ושיעור זה משתנה אצל כל אדם בהתאם לגודל פיו.

אדם יכול לאכול כמה פעמים, בכל פעם פחות מ'ככותבת הגסה', בלי שיחול עליו עונש 'כרת', ובלבד שתהיה בין אכילה לאכילה הפסקה של 'כדי אכילת פרס' (= זמן בו ניתן לאכול כמות של 4 או 3 ביצים). בשיעור 'כדי אכילת פרס' נאמרו דעות רבות, מ-2 דקות למקילים ביותר, ועד כ-10 דק' למחמירים ביותר. למעשה יש להמתין לדעת 6-7 דקות בין אכילה לאכילה. כמה זמן יש להפסיק בין שתיה לשתיה? בנושא זה מביא השולחן ערוך (תריב, י) מחלוקת:

השונה ביום הכיפורים מלא לוגמיו חייב... והוא פחות מרביעית באדם בינוני...

שתה מעט וחזר ושתה: אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית -

מצטרפין לכשיעור, ואם לאו - אין מצטרפין. ויש אומרים ששיעור צירוף השתיית כדי אכילת פרס, כמו

צירוף אכילות

לפי הדעה הראשונה שמביא השולחן ערוך, דעת הרמב"ם, די להמתין כ-5 שניות בין שתיה לשתיה. השיטה השניה בשולחן ערוך, שיטת הראב"ד, מחמירה הרבה יותר, ולפי דעה זאת יש להמתין 'כדי אכילת פרס' כפי שממתינים במאכלים מוצקים.

⁴ ועיין שם במנחת חינוך שתמה על דין זה ומביא משדה חמד שאין כוונת החינוך להתיר לכל חולה שאין בו סכנה לאכול ביום כיפור פחות מהשיעור אלא הכוונה בחולה שאמנם אין בו סכנה אבל מניעת האוכל יגביר את מחלתו וכפי שנסביר בהמשך.

⁵ אמנם ראה בהפרס הגדול 'לרש"י (סי' קפו) ובספר האורה השלם (ח"א, סי' צה) שכתבו שחצי שיעור ביו"כ דינו כמו לאו. כמו"כ מצאנו שאסרו 'חצי שיעור' לחולה שאין בו סכנה כפי שמפורש במשנה למלך (יסודי התורה, ה, ח), וכן בשדי חמד (כללים, מערכת ח, כלל יז, בשם כמה אחרונים). ואין זה סותר דברי המחבר שרוצה להקל דווקא לחולה שמניעת אכילה תחריף את מחלתו ולא לכל חולה שאין בו סכנה כמבואר בהמשך.

⁶ בשש"כ (לט, כ) רש"ם 32 גרם, ויחוו"ד (ח"ו לט) 30 גרם. ויש מקילים יותר כמובא במקראי קודש הררי פרק ו הערה ט.

כיצד עלינו לפסוק בנושא זה? לפי כללי השולחן ערוך 'סתם ויש אומרים הלכה כסתם', ומכאן שהשולחן ערוך היקל בענין זה. השולחן ערוך מביא את הדעה השניה משום שכאשר ישנה אפשרות, טוב לחוש לדעה המחמירה, אולם מעיקר הדין כשיש קושי בדבר אין חובה להחמיר בכך.

למרות זאת בהוראות של מכון תורני ידוע, ובפרסומים נוספים, נקטו בנושא זה לחומרא ופסקו כדעה השניה. בתגובה לתמיהתי השיבו כי פסיקתם נובעת משלש סיבות: א. ה"ב"י כבר הביא את תמיהת הר"ן על שיטת הרמב"ם, ואף שה'מגיד משנה' תירץ את הקושיא הרי המעיין במקורות יראה שאכן שיטת הרמב"ם קשה. ב. המשנה ברורה פסק להחמיר כדעה השניה בשולחן ערוך. ג. עלינו להחמיר בנושא זה שיש בו חשש 'כרת'.

אמנם לדעתי אין כך שורת הדין, ונפרט ונשיב על טענותיהם:

על טענתם הראשונה יש להשיב כי אמנם הר"ן הקשה על שיטת הרמב"ם, אך ה'מגיד משנה' כבר תירץ את הקושיא בטוב טעם, ודבריו הועתקו בבית יוסף. גם אם יש מי בדורנו שסיבור כי הקושיא עומדת בעינה אין הדבר מעלה או מוריד לענין פסיקת ההלכה, שהרי אין כוח בידי האחרונים בקושיותיהם לדחות את דברי הראשונים. גם טענתם השניה אינה נכונה: השולחן ערוך פסק כשיטת הרמב"ם, מבלי לחשוש לקושית הר"ן, וכך גם פסק הרמ"א שהרי לא השיג על דברי השולחן ערוך. פסיקתם של בעלי השולחן ערוך נובעת מן הסתם מכך שהרמב"ם הוא עמוד ההוראה עליו אנו נסמכים.

המשנה ברורה (תריב, ס"ק לא) אמנם הביא שהגר"א והפר"ח פסקו להחמיר כדעה השניה בשולחן ערוך, אך גם הוא רק מביא את דבריהם ואינו מכריע כמותם⁷. ב'ביאור הלכה' האריך בעל המשנה ברורה להסביר את דעת המקילים כאילו זו ההלכה הפסוקה, וגם מכך נראה כי המשנה ברורה לא בא להכריע נגד המחבר והרמ"א אלא רק לומר שאם יש אפשרות אזי כדאי לחוש לדעת המחמירים. בסימן ר"י (סעיף א) פסק המשנה ברורה שהשותה תה חם לאט לאט אינו מברך ברכה אחרונה, ומכאן ראייה נוספת שפסק לעיקר הדין כדעה ראשונה, וב'שער הציון' (ס"ק יב) כתב בעל ה'משנה ברורה' שזו היא דעת השולחן ערוך. מכיון שהרמ"א לא חלק על השולחן ערוך הרי שנראה לדעתי כי כך גם דעתו של הרמ"א. המשנה ברורה אמנם מביא שהגר"א פסק להחמיר בדבר, אבל הוא לא נקט שזו דעתם של בעלי השולחן ערוך⁸. החשש לדעת המחמירים עולה גם מדברי השולחן ערוך עצמו בסימן תריח (סעיף ח), שם הביא בסתם את דעת הראב"ד, משום שיש לחשוש לדעתו כשהדבר ניתן בקלות:

וישקוהו פחות מאותו שיעור, וישהו בין שתיה לשתיה כדי אכילת ארבעה ביצים, ולפחות ישהו בין שתיה

לשתיה כדי שיעור שתיית רביעית

פסיקה זאת - להקל בדבר מעיקר הדין ולהחמיר כשהדבר ניתן - הובאה גם ב'כף החיים' לגרי"ח סופר (תריב ס"ק נג), וב'ביע אומר' לגר"ע יוסף (ח"ב סי' לא), שכולם פסקו שמעיקר הדין הלכה כדעה ראשונה.

דין החולה ביום הכיפורים:

נעבור כעת לדון בטענה השלישית שהובאה לעיל: הרבנים המחמירים מאוד באכילת חולה ביום הכיפורים מתבססים על העובדה שאכילה ביום כיפור הוא איסור חמור מאוד שיש בו חיוב כרת, ולכן צריך לדעתם לעשות את כל המאמצים כדי לא לעבור על איסור כרת, ומשום כך יש לחשוש לשיטת השניה המובאת בשולחן ערוך לפיה כל מי ששותה רביעית בזמן אכילת פרס עובר על איסור כרת.

⁷ כמו"כ יש להעיר שהחיד"א (ברכי יוסף שם) העיר שהפר"ח פסק במקום אחר לקולא (הערת עורך).

⁸ ועיין במשנה ברורה סימן תעב ס"ק לד שלכתחילה צריך לחשוש לדעה הראשונה כי זו היא העיקר להלכה, אך בדיעבד אפשר לסמוך על הדעה השניה, ושם מדובר בשתיית ארבע כוסות שהוא דין דרבנן ולכן וודאי שיש להקל בו.

נראה לעניות דעתי שאין הדבר כן, שהרי כפי שנבאר מיד חולה שהצום יכביד אל חוליו אין בו חובה לצום אף שאין בו סכנה, וממילא אין כאן כל חשש ל'כרת'.

'חולה מאכילין אותו על פי בקיאי' - אמר רבי ינאי: חולה אומר צריך, ורופא אומר אינו צריך - שומעין לחולה, מאי טעמא - 'לב יודע מרת נפשו'. פשיטא! מהו דתימא: רופא קים ליה טפי (=הרופא יודע יותר בעניני בריאות), קא משמע לן ...
מר בר רב אשי אמר: כל היכא דאמר צריך אני - אפילו איכא מאה דאמרי לא צריך לדידיה שמעינן (=חולה שאומר 'צריך אני לאכול' אפילו אם יש מאה רופאים האומרים שאין הוא זקוק לאכילה אנו שומעים לחולה), שנאמר לב יודע מרת נפשו (יומא פג, ע"א)

לפי פסיקת ההלכה אפילו כאשר יש מאה רופאים שאומרים שלא צריך לאכול והחולה חושב שהוא זקוק הרי מותר לו לאכול - 'לב יודע מרת נפשו' (שו"ע תריח, א). הלכה זו תמוהה לכאורה: הרי ברור כי הצדק עם הרופאים, ולא עם החולה שרק מרגיש רע?! נראה כי אכן ההיתר לאכול ביום כיפור אינו משום שאנו חוששים לדעתו של החולה אלא משום שההיתר אינו מוגבל רק למצבים בהם יש חשש שהחולה ימות. עקרון זה מובא בדברי הראשונים (ר"ת, רא"ש) שהובאו בבית יוסף (סי' תריח), אשר לדעתם אין צורך שהחולה יהיה בסכנת מוות כדי להתיר את האכילה, אלא די שחוליו יכביד:

וכתב הרא"ש (סי' יג) וזה לשונו: כתבו התוספות הא דקאמר תלמודא 'חולה אומר צריך אני' היינו שאומר שהוא ירא שאם לא יאכל שיכביד ויהיה מסוכן למות. ויש ספרים דגרסינן בהך מילתא דרבי ינאי 'פשיטא ספק נפשות להקל? מהו דתימא האי דקאמר חולה צריך אני בעותי הוא דקא מיבעת סבר אי לא אכילנא מייתנא, קא משמע לן', אלמא דוקא משום ספק מיתה מאכילין אותו, עד כאן. ונראה לי דחומרא גדולה היא זאת בספק נפשות, דאין לך רופא שיאמר 'אם לא יאכל שמא ימות' אלא הרופא דרכו לומר 'אם לא יאכל אפשר שיכביד עליו החולי ויסתכן'. ואפילו לספרים שכתוב בהן 'אי לא אכילנא מייתנא' אין ללמוד מזה דדוקא על ספק מיתה מאכילין, דלישנא דמייתנא לאו דוקא אלא שדרך החולה לומר כן מחמת פחד מיתה עכ"ל.

וכן כתוב בהגהות מיימון (פרק ב' משביתת עשור) גבי 'חולה אומר צריך אני והרופאים אומרים אינו צריך מאכילין אותו' וזה לשונו: יש גאונים שפסקו דהני מילי כשאומר 'אסתכן אם לא אוכל' אבל אם אמר 'לא אסתכן אם לא אוכל' - אסור להאכילו, וכן פירש ר"י. אבל רבינו תם נחלק על זה והורה הלכה למעשה להיתר, וכי החולים נביאים הם או בקיאים הם, אך כיון שיודע החולה שיום הכפורים הוא או שבת ואומר 'אני צריך ואיני יכול לסבול מחמת החולי' - מאכילין אותו, אפילו סבורים החולים שאינם מסוכנים, וכן האשה, שהיכן מצינו סכנה לנשיכת כלב שוטה ולמתאוה וכהאי גונא?! ולישנא ד'מיית' אל יטעך, שכן לשון התלמוד, אלא האי 'מיית' שמתירא לחלות או לקלקל, כי דאבון אחד מחסרון האוכל מכאיב הלב ומתעלפה לפעמים, ואפילו דאבון אחד מאבריו אני קורא 'סכנה' ומחללין עליו את השבת, כדאמרינן (ע"ז כח, ע"א) במכה של חלל אף על פי שרובן אינן מתים בכך, וכן מעוברות המריחות וכו'. ונפלא ראבי"ה על שפירש 'אפילו דאבון אחד מאבריו' כי קשה עליו מ'עין שמרדה' (שם) שלא התירו לכחלה אלא משום ד'שורייקי דעינא בליבא תלו' ולא משום הפסד העין...

חולים בסוכרת, במחלות לב, ובמחלות כרוניות אחרות, ואפילו מי שיש לו חום גבוה - הרי הם מותרים לאכול ביום כיפור, למרות שאין כאן פיקוח נפש, ועליהם לאכול לשיעורים, כפי שנפרט בהמשך.

העלנו כי היתר האכילה ביום כיפור אינו דווקא במקום פיקוח נפש ממש, אלא כל שיכביד חוליו מותר לו לאכול והדבר תמוה ביותר: הרי יש כאן לאו מן התורה ובנוסף גם מצות עשה ועונש 'כרת' - כיצד התירו לאדם לאכול כשאין בכך סכנת מות? אמו"ר זצ"ל הסביר כי הדבר נובע מגדר האיסור כפי שהוא מובא בתורה:

בַּעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה יוֹם הַכִּפּוּרִים הוּא מִקְרָא קֹדֶשׁ יְהוָה לָכֵן וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֵׁיכֶם (ויקרא כג, כז)

במאכלות אסורים נאמר בתורה לשון אכילה, 'את זה לא תאכלו' (ויקרא יא, ד), ולכן רק כאשר יש מצב של פיקוח נפש או נתיב חולה לאכול בשר חזיר לצורך רפואתו. לעומת זאת ביום כיפור כתבה התורה לשון 'עינוי'. הביטוי לחיוב העינוי הוא אמנם איסור אכילה ושתיה וכו', אולם הדבר אינו גדר האיסור שפורש בתורה. התורה ציוותה שהאדם יצטער, והדבר מתקיים על ידי הימנעות מאכילה, אולם כאשר מדובר בחולה שאין בו רק צער אלא גם פגיעה אקטיבית בבריאותו הרי שבזה לא חייבה התורה לפגוע בבריאות אלא די להתענות על ידי ההימנעות מאכילה ושתיה כאשר הדבר לא פוגע בבריאות. דבר דומה או מוצאים בהלכות רחיצה ביום הכיפורים:

אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן. ואפילו להושיט אצבעו במים אסור. ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, או שנטף דם מחוטמו - מותר לרחצם, שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג (שו"ע תריג, א)

איסור הרחיצה נלמד, כמו איסור האכילה, מ'ועיניתם את נפשותיכם' [יש אומרים שהאיסור הוא מהתורה וי"א מדרבנן⁹, אך הלימוד הוא מפסוק זה]. רחיצה שאינה של תענוג הותרה, משום שבפסוק לא נאמר שאין לרחוץ אלא נאמר שיש 'להתענות'. כך הדבר גם בענין האכילה: אכילה שמונעת את הצער והתענית נאסרה מהתורה, אך אכילה לשם בריאות לא נאסרה מהתורה.

מעתה עולה כי חולה החייב לשתות ביום כיפור ומתקשה להחמיר כדעה השניה בשולחן ערוך אינו צריך להחמיר בכך. אין כאן חשש 'כרת' משום ששתיה זו אינה לשם צמאון אלא כדי למנוע נזק בריאותי.

לסיכום:

יש מקום להקל לחולה שהצום יזיק לבריאותו לאכול ולשתות ב'שיעורים' אפילו אם חייו אינם בסכנה, משום שיש לצרף כאן שני טעמים להקל בזה:

א. לדעת פוסקים רבים 'חצי שיעור' אינו אלא איסור בעלמא.

ב. הגדרת פיקוח נפש ביום כיפורים אינה חשש מוות אלא מצב בו חוליו יכביד.

לגבי זמן ההמתנה בין שתיה לשתיה נראה לעניות דעתי שחובה לדעת וללמד שמעיקר הדין ההלכה כמקילים, אלא שטוב לחוש לשיטת המחמירים. לכן, מי שצריך לשתות רק קצת ישתדל להחמיר וימתין 7.5 דק' בין שתיה לשתיה. אולם מי שצריך לשתות הרבה, כמו נשים בהריון שזקוקות לעיתים לשתות כליטר וחצי או יותר, די לו להמתין כ-5 שניות בין שתיה לשתיה. חובה עלינו להודיע מהו עיקר הדין במקרים אלו, שאם לא כן הרי שיום הכיפורים יעבור על חולים אלו מתוך קושי רב, ובלי יכולת להתפלל כראוי. הגע בעצמך: מי שצריך לשתות ליטר וחצי הרי הוא צריך לפי המחמירים לשתות 37 פעמים בהפסקות של 10 דקות, והדבר יארך לחולה יותר משש שעות!...

ברור ופשוט בעיני שגם המחמירים כשיטה השניה בשולחן ערוך, צריכים לפחות להורות בענין זה לקולא כדעות הנוקטות ש'אכילת פרס' הוא 2 דקות, ולא להוסיף חומרא על חומרא ולהורות להמתין 10 דקות בין שתיה לשתיה.

⁹ יש מהראשונים שסברו שרק אכילה ושתיה נאסרו מן התורה (תוספות ישנים ותוס' הרא"ש יומא עג ע"ב; תוספות בדף עז ע"א; רא"ש יומא פרק ח סי' א; טור או"ח תריא, ועוד), ויש שנקטו שגם רחיצה וכו' הם איסור תורה (שאלות בשאלתא קסז; ועוד).